

Ziółkowski, Kazimierz

Analiza źródłowa statutów synodu płockiego Karola Ferdynanda Wazy z 1643 r.

Studia Płockie 18, 107-133

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Kazimierz Ziółkowski

ANALIZA ŹRÓDŁOWA STATUTÓW SYNODU PŁOCKIEGO KAROLA FERDYNANDA WAZY Z 1643 R.*

Synod płocki z 22 - 24 IX 1643 r. stanowił doniosłe ogniwo w długofalowym procesie urzeczywistniania w diecezji odnowy trydenckiej. Obszerne statuty synodalne stanowiące rezultat obrad zgromadzenia synodalnego, jakkolwiek nie posiadały charakteru pełnej kodyfikacji prawa diecezjalnego, pozostawały jednak aż do 1698 roku praktycznym kompendium dla duchowieństwa w jego pracy duszpasterskiej.

W badaniach nad ustawodawstwem synodalnym doniosły problem stanowi analiza źródłowa statutów synodalnych. Obejmuje ona z reguły dwa zagadnienia: redakcji i druku statutów oraz wskazania na źródła, z których czerpał ustawodawca synodalny. Dopiero w świetle tego rodzaju dociekań można rozpatrywać samą problematykę statutów.

I. Redakcja i druk statutów

Owocem trzydniowych obrad synodalnych były dość obszerne akta i uchwały synodu. Urzędowa edycja statutów, wydana dopiero w 1652 roku, nosi tytuł: "Constitutiones et Decreta In Dioecesana Synodo Plocensi: Quam pro Serenis.^{mo} Principe ac Reveren.^{mo} Dno Domino Carolo Ferdinando Dei gratia Principe Poloniae et Sueciae, Episcopo Plocensi, etc. Perillustris et Adm. Reverendus D. Simon Kołudzki, Praepositus Gnesnen. Scholasticus Vladislavien. Custos Plocen. Canonicus Cracov. R. R. M. Secretarius. Cum Universo Diocesis ejusdem

*Fragment rozprawy doktorskiej pt. "Synod płocki z 1643 roku" (Lublin 1988), napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Wojciecha Góralskiego, przedstawionej na Wydziale Prawa Kanonicznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Clero. In Ecclesia Cathedrali habuit anno dni. M.D.C.XLIII. Die Vigesima secunda Mensis Septemb: et duabus sequentibus. Conditā [bm i rw]¹.

Odwrotna strona karty tytułowej uchwał synodalnych zamieszcza staloryt przedstawiający herb Wazów. Nad herbem jest umieszczona korona królewska, a powyżej kapelusz biskupi. Po obydwu stronach herbu są dwie postacie. Po prawej stronie przedstawiona jest postać św. Karola Boromeusza. Pod nimi są napisy: S. Sigismundus i S. Carolus Boro. Na tejże stronie zamieszczone jest także 6 wierszy łacińskich (3 dystychy)².

Karty 1 - 3 (A₂ - A₅) edycji zawierają dekret biskupi wydany w Ujazdowie pod datą 22 lipca 1643 r., zatytułowany: "Literae Indictionis Synodi Dioecesanae Plocensis", zwołujący synod i kongregacje dekanalne.³

Kolejne karty wydania zawierają szczegółowe pełnomocnictwo biskupie dla Szymona Kołudzkiego⁴, a także porządek dzienny synodu przedstawiony w 37 numerowanych i rubrykowanych, zwięzłych streszczeniach⁵. Tytuły propozycji biskupich, jakie miały być rozpatrzone na synodzie zostały już przytoczone w rozdziale poprzednim⁶.

Na k. 8 v - 44 (C_v - M) zostały zawarte statuty synodalne składające się również z 37 rubrykowanych, lecz nie numerowanych artykułów. Rubryki tychże artykułów nie pokrywają się dokładnie z rubrykami wspomnianych propozycji biskupa. Przedstawiają się one następująco:

¹J. Sawicki, Synody diecezji płockiej i ich statuty, W: Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne, t. 6, Warszawa 1952, s. 156; Constitutiones et decreta in Dioecesana Synodo Plocensi quam pro sereniss. mo (...) Episcopo Plocensi (...) Perillustris et Adm. Reverendus D. Simon Kołudzki (...) habuit Anno Dni M.D.C.XLIII (...) [bm i rw], k. A.

²J. Sawicki, Synody diecezji płockiej, jw., s. 157.

³Tamże; Constitutiones et decreta, jw., k. A₂ - A₅.

⁴J. Sawicki, Synody diecezji płockiej, jw., s. 157; Constitutiones et decreta, jw., k. B - B₂.

⁵J. Sawicki, Synody diecezji płockiej, jw., s. 157; Porządek dzienny synodu zawierający następujący tytuł: "Articuli Generales, In hac Synodo Dioecesana Propositi et Tractati", k. B₃ - B₅.

⁶J. Sawicki, Synody diecezji płockiej, jw., s. 158 - 159; Constitutiones et decreta, jw., k. B₃-B₅.

- [1] De Professione Fidei.
- [2] De Doctrina Fidei Christianae.
- [3] De Statutis, et Decretis Synodalibus.
- [4] De Ecclesiarum Desolataram restauratione et Provisione.
- [5] De Sacrificio Missae.
- [6] De Venerabili Sacramento ad Infirmos.
- [7] De Reformatione Cleri.
- [8] De Decimis.
- [9] De Monasteriorum Privilegijs.
- [10] De Abbatijs et Praeposituris Regularium.
- [11] De Officijs Regularium Exemptorum.
- [12] De ordinandis.
- [13] De Clericis Dioecesansis revocandis.
- [14] De Provisionsibus Vicariorum.
- [15] De Casibus reservatis.
- [16] De Exactionibus a Sacramentorum Administratione et a Sepul-
tulis Mortuorum.
- [17] De Exorcistis, et Sacerdotibus vagis non admittendes.
- [18] De Habitu et Tonsura Clericali.
- [19] Monetur DD. Archidiaconi et Decani Rurales.
- [20] De recta Sacramentorum administratione.
- [21] De Abusu Sacramentorum Ecclesiae.
- [23] De Actis moralibus in causis Officij.
- [24] De Foundationibus Ecclesiarum inseribendis.
- [25] De Quarta Funeralium a Regularibus.
- [26] De Scholis et earum oneribus.
- [27] De Libris.
- [28] De Iudicibus Synodalibus.
- [29] De Examinatoribus Parochorum et ad Ordines promovendorum.
- [30] De Conservatoribus Regularium.
- [31] De pluralitate Beneficiorum.
- [32] De Oratione pro Mortuis reassumenda.
- [33] De Coemiterijs.
- [34] Quae Clericis servanda et vitanda.
- [35] De Iudaeis et Haereticis.
- [36] De Institutione Decanatus Gorznens.
- [37] De Ordine Officiorum Divinorum⁷.

⁷J. Sawicki, Synody diecezji plockiej, jw., s. 160 - 161; Cons-

Zestawiając ze sobą propozycje artykułów biskupa Karola Ferdynanda z artykułami synodalnymi, których tytuły przytoczono wyżej, widać, iż są one zgodne ze sobą nie tylko co do liczby i treści, ale także samego sformułowania werbalnego, lecz tylko w dziesięciu wypadkach (art. 5, 10, 11, 21, 23, 33, 34, 35, 36).

Przed samymi statutami została podana inskrypcja: "Acta Constitutiones Synodi Dioecesanæ Plocensis, Anno Dni, M.D.C.XLIII. Die 22. Septemb. et duobus sequentibus Diebus"⁸.

Spośród podanej wyżej liczby artykułów synodalnych wydzielić można grupę złożoną z 3 artykułów posiadających charakter uchwał administracyjnych. Są to artykuły: (28) - "De Judicibus Synodali-bus"⁹, (29) - "De Examinatoribus Parochorum et ad Ordines promovendorum"¹⁰, (36) - "De Institutione Decanatus Gorznens"¹¹. Pozostałe artykuły mają w zasadzie charakter uchwał ustawodawczych: zawierają normy prawne i stanowią sankcje karne za ich przekroczenie. Jeśli kara nie została wprost określona, to przekroczenie danej normy jest obłożone sankcją przewidzianą prawem powszechnym, tj. bullami i konstytucjami papieskimi, jak również karą arbitralną, której nałożenie leżało w gestii ordynariusza. Niektóre jednak artykuły, np. (1) - "De Professione Fidei"¹², (2) - "De Doctrina Fidei Christianæ"¹³, (4) - "De Ecclesiarum Desolataram restauratione et Provisione"¹⁴, (5) - "De Sacrificio Missæ"¹⁵ podają wprawdzie normę prawną, ale nie nakładają wyraźnie żadnej sankcji za jej przekroczenie.

Przegląd artykułów synodalnych przekonuje ponadto, że układ,

titutiones et decreta, jw., k. B₆.

⁸Constitutiones et decreta, jw., k. B₄ - C; Por. J. Sawicki, Synody diecezji płockiej, jw., s. 159.

⁹Constitutiones et decreta, jw., k. L - L₁.

¹⁰Tamże, k. L₁.

¹¹Tamże, k. L₆.

¹²Tamże, k. C₂.

¹³Tamże.

¹⁴Tamże, k. C₅.

¹⁵Tamże, k. C₆ - C₇.

według którego uporządkowano materiał prawny nie jest systematyczny ani zbyt przejrzysty, a niekiedy sprawia wrażenie chaotyczności. W kilku wypadkach wydaje się, na przykład celowe połączenie chociażby dwóch artykułów: (12) - "De Ordinandis" i (34) - "Quae Clericis servanda et vitanda" - traktujących o wymogach, jakie należy stawiać kandydatom do święceń¹⁶.

Po przedstawieniu treści artykułów synodalnych następuje przemówienie przewodniczącego synodu, ks. Szymona Kołodzkiego pt. "Sermo Perillustris Domini Praesidentis, Ad Clerum habitus, sub tenore tali". Wiarygodność całości uchwał potwierdził słowami "Ita est" i podpisem Mateusz Jagodowicz, notariusz synodu¹⁷.

Klauzula, która powinna uchodzić za końcową, znalazła się - raczej przypadkowo - w artykule (3) - "De Statutis et Decretis Synodalibus". Zawiera ona niejako zasadniczą wolę rządcy diecezji co do uchwalonych na synodzie statutów, stanowiących odtąd prawo diecezjalne. W pierwszym zdaniu tego artykułu padło znamienne stwierdzenie, iż każde ustanowione prawo, jeżeli nie jest należycie przestrzegane i włączone w życie, jest stanowione daremnie. Biskup doceniając ogrom włożonej pracy w przygotowanie i przebieg synodu, której widzialnym owocem stały się statuty, nakazał surowo, aby normy prawne uchwalone na obecnym synodzie oraz obowiązujące dotąd uchwały poprzednich rządców diecezji, były ściśle przestrzegane. W przeciwnym wypadku niesubordynowanym miała być wymierzana kara według osądu samego ordynariusza.

Aby zaś w przyszłości nikt nie tłumaczył się nieznanomością ustanowionego na synodzie prawa, biskup nakazał każdemu kapłanowi diecezji płockiej zaopatrzyć się w statuty synodalne, tak by były należycie i dokładnie przez wszystkich zachowywane¹⁸.

Omawianą edycję uchwał synodu zamyka dekret promulgacyjny, którego tytuł brzmi: "Publicatio Synodi, Cum Decreto observando"¹⁹. Biskup aprobuje i promulguje dekrety synodu słowami: "Nunc ex vo-

¹⁶Tamże, k. D₇ - E; L₃ - L₄.

¹⁷Tamże, k. M₂ - M₃.

¹⁸Tamże, k. C₄.

¹⁹J. Sawicki, Synody diecezji płockiej, jw., s. 162; Constitutiones et decreta, jw., k. M₅.

luntate Nostra, Typis Nissensibus in Silesia excussa"²⁰. Dekret ten został wydany w rezydencji biskupiej w Nysie pod datą 21 września 1652 r.²¹, uwierzytelniony podpisem biskupa oraz Mateusza Jagodowicza.

Owym dokumentem biskup nadał urzędową moc uchwałom synodu i wprowadził je tym samym w życie. Rządca diecezji zaleca w dekrecie, aby ogłoszone uchwały zostały przyjęte i zachowywane przez tych, dla których zostały wydane.

Zachowane dane dotyczące synodu płockiego zwołanego przez Karola Ferdynanda Wazę nie zamieszczyły żadnej informacji na temat autorów redakcji statutów synodalnych.

Należy przypuszczać, że redagowaniem uchwał synodu mógł się zająć sam jego przewodniczący, wspomniany już wielokrotnie, ks. Szymon Kołudzki, któremu biskup zlecił przewodnictwo na tym zgromadzeniu. Był to kapłan niezwykle doświadczony: dwukrotnie pełnił urząd administratora w archidiecezji gnieźnieńskiej, był prepozytem tamtejszej kapituły oraz delegatem kapituły krakowskiej na synod prowincjalny warszawski w 1634 r. Zajmował Kołudzki wśród duchowieństwa diecezjalnego płockiego czołowe miejsce, gdy chodziło o otrzymane godności kościelne, cieszył się u kleru wielkim szacunkiem i uznaniem²².

Niewykluczony jest także udział w pracy redakcyjnej statutów notariusza synodu, ks. Mateusza Jagodowicza. Tym bardziej, że otrzymał on gruntowne wykształcenie prawnicze i zajmował się drukiem edycji statutów płockich. Doświadczonego i sprawdzonego w tej dziedzinie ks. Jagodowicza biskup Karol Ferdynand, uczynił w kilka lat później jednym z dwóch notariuszy synodu wrocławskiego odbytego w 1653 r. oraz zlecił mu redakcję projektu statutów wrocławskich, dla których wzór stanowiły statuty przywiezione z Płocka.

Być może, że w pracy nad redakcją statutów brali udział także inni, ale udział tych dwóch wyżej wspomnianych jest najbardziej

²⁰ J. Sawicki, Synody diecezji płockiej, jw., s. 162; Constitutiones et decreta, jw., k. M₅.

²¹ Constitutiones et decreta, jw., k. M₆.

²² J. Korytkowski, Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych, t. 2, Gniezno 1963, s. 272 - 273.

prawdopodobny, ze względu chociażby na rolę, jaką pełnili na synodzie²³.

Akta synodu i jego uchwały wydane zostały drukiem w Nysie w 1652 r., a więc dopiero po dziewięciu latach od jego zakończenia²⁴.

Aczkolwiek był to synod zwołany ku zaradzeniu i rozwiązaniu wielu bolączek życia diecezjalnego, to jednak w zbiorach archiwalnych Płocka nie zachował się ani jeden egzemplarz uchwał tegoż synodu, Dwa egzemplarze tego rzadkiego druku, jak już wspomniano, odzyskał Jakub Sawicki²⁵.

II. Źródła synodu

Nadmieniono już, iż zasadnicze pytanie w badaniach nad tekstami synodu brzmi: na jakich źródłach oparła się redakcja w omawianych w niniejszej rozprawie statutów? Analiza krytyczna uchwał synodalnych Ferdynanda Wazy wykazuje, że istnieje tutaj kilka rodzajów podstawowych źródeł, do których należy zaliczyć: dekrety soboru trydenckiego, przedtrydenckie i potrydenckie dekrety Stolicy Apostolskiej, statuty polskich synodów prowincjalnych, statuty odbytych wcześniej synodów płockich, Pismo św., rytuał rzymski, pontyfikał rzymski, "Pastoralna" Bernarda Maciejowskiego. Sam tekst statutów zawiera liczne, ale zazwyczaj tylko ogólne alegacje zamieszczone na marginesach, które wskazują na odnośne źródła.

1. Sobór trydencki

Sięgając do licznych opracowań z zakresu ustawodawstwa synodalnego diecezji płockiej, których w większości autorem jest ks. W. Góralski, widać, iż dekrety trydenckie usiłował już przeszczepić na grunt prawa diecezjalnego biskup Wolski podczas synodów z 1586 i 1589, a biskup Baranowski, w aktach synodu z 1593 r., dekrety

²³J. Sawicki, Synody diecezji wrocławskiej i ich statuty, W: Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne, t. 10, Wrocław - Warszawa - Kraków 1963, s. 315.

²⁴Constitutiones et decreta, jw., k. M₅; T. Żebrowski, Zarys dziejów diecezji płockiej, Płock 1976, s. 79; J. Sawicki, Synody diecezji płockiej, jw., s. 156.

²⁵J. Sawicki, Synody diecezji płockiej, jw., s. 156.

Tridentinum²⁶ cytuje aż 54 razy. W aktach synodu biskupa Stanisława Łubińskiego, aczkolwiek w mniejszym stopniu, są również liczne odniesienia do postanowień trydenckich.

Wprawdzie od zakończenia soboru trydenckiego do zwołania i podjęcia uchwał omawianego w niniejszej pracy synodu minął już długi czas, to jednak zgromadzenie synodalne odczuwało, iż nie wszystko, co sobór zalecił, zostało zrealizowane w diecezji płockiej. Ustawy bowiem synodu Karola Ferdynanda dość często nawiązują do zarządzeń trydenckich. Trzeba wszakże pamiętać, iż recepcja reformy trydenckiej postępowała powoli i sięgała nawet XVIII w.

Na dekrety trydenckie powołują się wyraźnie następujące fragmenty synodu Wazy:

1. W okólniku konwokacyjnym, którym biskup zaznacza zwołanie synodu, wśród wielu podstaw do jego zwołania wskazuje na przepisy "świętych kanonów Kościoła". Niewątpliwie jest to wyraźne powołanie się na postanowienie soborowe w zakresie częstotliwości zwoływania tak synodów, prowincjalnych, jak i diecezjalnych²⁷.

2. Artykuł (2) - "De Doctrina Fidei Christianae", w którym mowa o wierze i o nauce chrześcijańskiej, bez której nie można się zbawić, jest wyraźnym nawiązaniem do dekretu soborowego wskazującego na odpowiedzialnych za głoszenie nauki chrześcijańskiej²⁸ i umacnianie wiary w duszach wiernych oraz na czas głoszenia słowa Bożego²⁹; akcentuje się postęp duchowy wiernych jako owoc przepowiadania³⁰, mówi się także o nauczaniu wiernych podstawowych prawd wiary chrześcijańskiej³¹.

3. W artykule (4) - "De Ecclesiarum Desolataram restoratione et Provisione" prawodawca, uskarżając się na dość znaczną liczbę kościołów opuszczonych w diecezji ze względu na małe dochody, nie mających tym samym własnych rektorów, pragnie zaradzić takiemu stanowi rzeczy ustanawiając powyższe zarządzenie, którego źródłem jest dekret soboru trydenckiego³².

²⁶W. Góralski, Reformistyczne synody płockie na przełomie XVI i XVII w., Płock 1983, s. 97 - 100.

²⁷Conc. Trid., sess. 24, c. 2 de ref.

²⁸Tamże, sess. 5, c. 2 de ref.

²⁹Tamże, sess. 24, c. 4 de ref.

³⁰Tamże, sess. 5, c. 2 de ref.

³¹Tamże, sess. 24, c. 4 de ref.

³²Tamże, sess. 21, c. 7 de ref.

4. Artykuł (5) - "De Sacrificio Missae" nawiązuje do postanowień trydenckich, gdy mówi o ważności Ofiary Mszy św.³³ i przypomina o konieczności stanu łaski uświęcającej u celebransa³⁴.

5. W artykule (12) - "De Ordinandis" traktującym o stawianych wymogach kandydatom do święceń, dwa razy spotyka się nawiązanie do poleceń soboru trydenckiego w sprawie dostarczania przez tychże kandydatów odpowiednich dokumentów³⁵ i złożenia egzaminów³⁶.

6. Artykuł (15) - "De Casibus reservatis", a scislej, fragment tegoż artykułu zatytułowany "Causa Communes omnibus", traktując w p. 9 o ekskomunice zarezerwowanej papieżowi za powątpiewanie, wykazywanie błędu, szerzenie herezji co do treści dogmatu o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny, niemalże dosłownie przytacza dyspozycję Tridentinum w tej materii³⁷.

W p. 11 tego samego fragmentu traktującego o ekskomunice za walkę w pojedynku przytoczona jest również norma prawna soboru trydenckiego³⁸.

Punkt 12 artykułu, mówiąc o karze ekskomuniki za uzurpację dóbr, danin, pożytków, zysków i innych dochodów beneficjum kościelnego lub świeckiego, które miały być przeznaczone na potrzeby służących i biednych, wskazuje na rozporządzenie w tym względzie uchwał trydenckich³⁹.

Prawodawca, wychodząc naprzeciw wykroczeniom w zakresie łamania prawa klauzury zarówno w klasztorach żeńskich, jak i męskich, stanowi w p. 13 normę mającą swoje źródło w postanowieniach trydenckich⁴⁰.

Jeden z fragmentów artykułu, zatytułowany "Pro quorum absolute recurri potest ad Episcopum", który daje władzę uwalniania z przypadków zarezerwowanych Stolicy Apostolskiej biskupom, a nawet

³³Tamże, sess. 22, c. 1 decr. de Sacrif. Missae.

³⁴Tamże, sess. 13, c. 4 i 11.

³⁵Tamże, sess. 23, c. 5 de ref. i sess. 23, c. 14; sess. 23, c. 13 i 16 de ref.

³⁶Tamże, sess. 21, c. 7 de ref.

³⁷Tamże, sess. 5, decr. de pecc. orig.

³⁸Tamże, sess. 25, c. 19 de ref.

³⁹Tamże, sess. 22, c. 11 de ref.

⁴⁰Tamże, sess. 25, c. 5 de reg. et monial.

wikariuszom specjalnie delegowanym, przytacza w dosłownym brzmieniu dyspozycję soboru trydenckiego⁴¹.

7. W artykule (19) - "Monentur DD. Archidiaconi et Decani Rurales", w którym prawodawca nakazuje archidiaconom wizytować gruntownie powierzony ich jurysdykcji teren i zdawać dokładne sprawozdanie z wizytacji do Kurii Biskupiej lub do ordynariusza, nawiązuje tym samym do zarządzenia w tej kwestii zawartego w dekrete soborowym⁴².

8. Artykuł (25) - "De quarta Funeralium Regularibus", regulując opłaty pogrzebowe, które do tej pory były przyczyną wasni między proboszczami, rektorami a zakonnikami, powołuje się na odnośny dekret soborowy, który problem ten usankcjonował odpowiednią normą prawną⁴³.

9. Idąc - w artykule (28) - "De Iudicibus Synodalibus" - za postanowieniami soboru trydenckiego, synod płocki mianował sędziów synodalnych do rozpatrywania spraw delegowanych przez stolicę Apostolską⁴⁴.

10. Artykuł (31) - "De pluralitate Beneficiorum", poświęcony obowiązkowi beneficjentów, przytacza uchwały trydenckie mówiąc o zakazie kumulacji beneficjów⁴⁵ i nakazie rezydencji⁴⁶.

11. Wprowadzając nie wprost, ale pośrednio prawodawca synodalny nawiązuje do postanowień soborowych, gdy w artykule (34) - "Quae Clericis servanda et vitanda" daje szczegółowe wskazania i zarządzenia co do godnego życia przygotowujących się do święceń kleryków⁴⁷.

12. Chociaż tylko w sposób ogólny, to jednak wyraźnie, w artykule (9) - "De Monasteriorum Privilegijs", prawodawca powołuje się na kanony soboru trydenckiego, gdy mówi o zakazie sprawowania

⁴¹Tamże, sess. 24, c. 6 de ref.

⁴²Tamże, sess. 24, c. 3 i 12 de ref.

⁴³Tamże, sess. 25, c. 13 de ref.

⁴⁴Tamże, sess. 25, c. 10 de ref.

⁴⁵Tamże, sess. 7, c. 2 de ref. i sess. 24, c. 17 de ref., sess. 7, 5 de ref.

⁴⁶Tamże, sess. 6, c. 2 de ref., sess. 21, c. 3 de ref., sess. 23, c. 3 de ref., sess. 24, c. 12 de ref.

⁴⁷Tamże, sess. 14, c. 6 de ref.

sakramentów św., zwłaszcza spowiedzi, a także sprawowania pogrzebów przez zakonników nie posiadających specjalnego upoważnienia, którzy tych usług udzielają ludziom nie będącym pod ich jurysdykcją. Podobnie art. (11) "De Officijs Regularium Exemptorum" za swoje źródło ma postanowienia trydenckie⁴⁸.

13. W artykule (15) - "De Abbatibus et Praepositis Regularium" synod - w nawiązaniu do Tridentinum - przypomina o spełnianiu stosownych warunków przy obejmowaniu opactw⁴⁹. Poleca także, aby zachowywana była zgodnie z regułami zakonnymi dyscyplina życia zakonnego⁵⁰.

W posługiwaniu się prawem trydenckim redaktorzy statutów pło-ckich w większości przytaczają tylko istotną jego treść. Jest więc widoczna duża doza samodzielności w aplikowaniu rozporządzeń trydenckich do prawa synodalnego. Bardzo rzadko można dostrzec dosłowne przytaczanie tekstu soborowego. Redaktorzy, posługując się sformułowaniami trydenckimi, najczęściej dokonują przeróbek stylistycznych tekstu. Tylko w dwóch przypadkach tekst uchwały synodalnej jest niemalże zgodny w swoim sformułowaniu z tekstem trydenckim, w pozostałych jest to tylko bądź streszczenie, bądź powoływanie się na odpowiednie dyrektywy Tridentinum.

2. Dekrety Stolicy Apostolskiej

Bardzo poważnym i wielce znaczącym źródłem dla statutów synodu Karola Ferdynanda Wazy stanowiły dekrety Stolicy Apostolskiej. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż redaktorzy synodalni sięgnęli nie tylko do aktów papieskich wydanych po soborze trydenckim, ale także do tych, które znalazły się w cenionym zbiorze prawodawstwa kościelnego, jakim jest "Corpus Iuris Canonici". Wprawdzie tych ostatnich przytoczono w statutach synodu stosunkowo mało w porównaniu z aktami potrydenckimi, lecz cytowanie ich, posługiwanie się często ich treścią dodaje w dużym stopniu powagi uchwałom synodal-

⁴⁸ Tamże, sess. 5, c. 2 de ref.; sess. 14, c. 9 i 11 de poenit.; sess. 23, c. 15 de ref.; sess. 25, c. 12 i 14 de reg. et monial.

⁴⁹ Tamże, sess. 25, c. 3 de reg. et monial.

⁵⁰ Tamże, sess. 25, c. 1 de reg. et monial.

nym. Statuty synodalne przytaczają tylko dwa zbiory z "Corpus Iuris Canonici": zbiór papieża Klemensa V, potocznie zwany Klementynami oraz "Extravagantes Communes", w sześciu miejscach statutów synodu:

1. W artykule (15) - "De Casibus reservatis", który traktuje o karach ekskomunikacji za poszczególne przestępstwa, prawodawca powołuje się na Klementyny⁵¹.

2. W tym samym artykule, występując przeciwko nadużywaniu władzy świeckiej w zakresie wymierzania kar osobom kościelnym w sądach świeckich, prawodawca synodalny ponownie odwołuje się do przepisów w tej materii zawartych w tychże Klementynach⁵².

3. Tenże artykuł (15), w podtytule "Casus Papae Reservati Proprij Personis Ecclesiasticis" ostrzega zakonników przed udzielaniem sakramentu ostatniego namaszczenia, Eucharystii, błogosławienia małżeństw, uwalniania od kar - bez specjalnego zezwolenia, pod karą ekskomunikacji zarezerwowanej Stolicy Apostolskiej. Odsyłacz na marginesie wskazuje na treść Klementyn w tym zakresie⁵³.

4. Gdy w tej samej części artykułu (15), statuty synodalne nakładają karę ekskomunikacji na tych, którzy pod przymusem zmuszają innych do składania ślubów, przysięgania, dawania zapewnien wiarygodności, powołują się także na przepisy Klementyn⁵⁴.

5. Prawodawca, w omawianym artykule (15), za czynienie jakichkolwiek układów, paktów, obietnic w sądach z myślą korzyści dla siebie lub innych, nakładając ekskomunikę zarezerwowaną Stolicy Apostolskiej przytacza treści z "Extravagantes Communes"⁵⁵.

6. Występując w obronie wolności religijnej oraz nietykalności kościelnej, redaktorzy ustaw powołują się także na tekst z "Extravagantes Communes", a konkretnie na konstytucję Pawła II⁵⁶.

⁵¹c. 2, V, 10 in Clem.

⁵²c. 1, V, 8 in Clem.

⁵³c. 1, V, 7 in Clem.

⁵⁴c. 5, V, 8 in Clem.

⁵⁵c. 1, de sent., V. 10 in Extravag. comm.

⁵⁶c. 3, de poenit. et remiss., V, 9 in Extravag. comm.

7. Stanowiąc normę prawną w zakresie kary ekskomunikacji nakładanej przez delegata papieskiego, synod odwołuje się do konstytucji "Quaerenti" zawartej w "Dekretach" Grzegorza IX⁵⁷.

8. Za włamanie do kościołów i grabież mienia kościelnego ustawy synodalne nakładają karę ekskomunikacji, powołując się na konstytucję "Conquesti" z "Dekretów" Grzegorza IX⁵⁸.

9. W innym miejscu artykułu (15) - "De Casibus reservatis" synod wypowiada się na temat tych, którzy trwają już w karach nie zarezerwowanych jeszcze papieżowi, które jednak takimi mogą się stać. Owa norma prawna synodu ma swoje źródło w jednym ze zbiorów "Corpus Iuris Canonici", które prawodawca przytacza w trochę zmodyfikowanej i skróconej formie⁵⁹.

Z kolei prawodawca, mówiąc o zaciągnięciu tej samej kary zarezerwowanej papieżowi w stosunku do tych, którzy zostali od niej uwolnieni w sytuacji konieczności, ale pod warunkiem, że w stosownej chwili stawiają się przed papieżem, jego delegatem bądź ordynariuszem, czego nie uczynili, odsyła do treści zawartych w "Liber Sextus"⁶⁰.

Za symonię zaś w odniesieniu do święceń albo beneficjum prawodawca karze także ekskomunikacją zarezerwowaną papieżowi, powołując się w tej kwestii na przepisy zawarte w "Extravagantes Communes"⁶¹.

Gdy uchwały synodalne powołują się na wymienione prawo powszechne z okresu przedtrydenckiego, to w jednym przypadku teksty są niemalże dosłownie zgodne ze sobą, a w pozostałych są tylko minimalnie różne w brzmieniu. Sytuacja jest więc zupełnie inna niż przy czerpaniu ze źródeł ustaw trydenckich.

Dowodem bogactwa treści źródłowej uchwał synodalnych są także często i licznie przytaczane lub tylko wspomniane ustawy papieży potrydenckich, które uzupełniały wciąż luki w prawie kościelnym. Wprawdzie sobór trydencki był na wskroś reformującym życie kościoła, to jednak ciągle nowe sytuacje i problemy musiały być normowane

57 c. 25, X, I, 29.

58 c. 22, X, V, 39.

59 c. 11, V, 11 in VI°.

60 c. 22, V, 11 in VI°.

61 c. 2, de simonia, V, 1 in Extravag. comm.

i rozwiązywane aktami papieskich rozporządzeń, których, jak widać także i w statutach omawianego synodu, ukazało się od zakończenia soboru bardzo dużo.

1. Artykuł (1) - "De Professione Fidei" wskazuje na konstytucję papieża Piusa IV, gdy mówi o obowiązku wyznania wiary przez ty-chże, którym prawo nakazuje i od których wymaga według formuły, ja-ka została zamieszczona w tej konstytucji⁶².

2. Artykuł (4) - "De Ecclesiarum Desolatarum restauratione et Provisione", ubolewając nad stanem i sytuacją kościołów zaniedba-nych przez opuszczenie, a zarazem szukając sposobu zaradzenia ta-kiemu stanowi rzeczy i przyłączając takie kościoły pod zarząd są-siednich, realizuje zalecenia bulli papieża Leona X⁶³.

3. Prawodawca synodalny w artykule (9) - "De Monasteriorum Privilegijs", mówiąc o nadużyciach zakonników w zakresie sprawowa-nia sakramentów świętych i sakramentaliów bez wcześniej otrzymanej od ordynariusza wymaganej jurysdykcji, przytacza przepisy, jakie w tej materii zawierała bulla papieża Grzegorza XV⁶⁴.

4. Cały, bardzo obszerny artykuł (15) - "De Casibus reserva-tis", zawierający kilka podtytułów, przytaczając różnego rodzaju przestępstwa i nakładając na nie stosowne kary kościelne, powołuje się na liczne dokumenty wydane przez najwyższą władzę Kościoła.

a) Ustawy synodalne w całości i dosłownie przytaczają 10 z 20, jakie zawiera bulla "Coenae Domini"⁶⁵ ekskomunik za przestę-pstwa, które na terenie diecezji plockiej zdarzają się dosyć częs-to.

b) Ustawodawca synodalny, w podtytule "De Casibus Papae Reser-vatis Non comprehensis Bulla Coenae", nakładając karę ekskomuniki zarezerwowanej papieżowi za przestępstwo sprawowania świętych ob-rzędów w miejscach podległych interdiktowi, stosuje przepisy z

⁶²Konstytucja Piusa IV "Iniunctum nobis" z 13 XI 1564 r.

⁶³Bulla Leona X "Sacrosanctae universalis Ecclesiae regimini" z 9 VIII 1515 r.

⁶⁴Bulla Grzegorza XV "Instructabili" z 5 II 1622 r.

⁶⁵Jest to bulla papieża Grzegorza XIII z 1577 r., której osta-teczna redakcję dał papież Urban VIII w konstytucji "Pastoralis" z 1 VI 1627 r.; Por. M. Pała, Synod diecezjalny poznański z roku 1642, W: Studia Prawno-Historyczne, Warszawa 1971, s. 189.

konstytucji Piusa V⁶⁶.

c) W tymże samym podtytułe artykułu ustawa synodalna nakłada karę ekskomuniki zarezerwowanej papieżowi za dopuszczenie się symonii, nawet w sposób pośredni. Podobna norma prawna, na którą powołuje się prawodawca, zawarta jest w innej konstytucji wyżej wspomnianej papieża Piusa V⁶⁷.

d) W dalszej części tego podtytułu synod, za podważanie prawd wiary w kazaniach do ludu, głoszenie poglądów heretyckich przeciwnych nauce Kościoła, że Najświętsza Maryja Panna jest Niepokalanie poczęta, nakłada karę ekskomuniki zarezerwowanej papieżowi, przywołuje jednocześnie na myśl konstytucję papieską⁶⁸.

e) Analizując dalej treść tego podtytułu, ekskomunika, mająca być nakładana za podjęcie jakiegokolwiek układu, paktu, obietnicy w sądzie z myślą o korzyści dla siebie lub dla innych, ma swoją argumentację popartą nie tylko postanowieniami Klementyn, lecz także konstytucją Grzegorza XIII⁶⁹ oraz Klemensa VIII⁷⁰.

f) Gdy prawodawca wypowiada się z kolei na temat walki w pojedynku i wszelkiego rodzaju sprzyjaniu tej walce poprzez prowokację i użyczenie miejsca, cytuje prawie w dosłownym brzmieniu konstytucję Piusa IV⁷¹ i nawiązuje do konstytucji Juliusza II⁷².

Oto tekst konstytucji Piusa IV we fragmencie zaczerpniętym przez synod: "Pugilles id est duellentes et eos ad idtentantes,

⁶⁶ Konstytucja Piusa V "Etsi Dominici" z 8 II 1567 r.

⁶⁷ Konstytucja Piusa V "Insolerabilis" z 5 I 1569 r.

⁶⁸ Prawodawca ma tu na myśli konstytucję papieża Piusa V "Super speculam" z 30 XI 1570 r., która zabrania w kazaniach do ludu rozważania tego problemu przez podawanie argumentów za i przeciw oraz pisania w tej sprawie w języku ludowym.

⁶⁹ Chodzi o konstytucję papieża Grzegorza XIII "Ab ipso pontificatus" z 9 I 1574 r.

⁷⁰ Wyjaśniając zakres tej ekskomuniki, prawodawca wyjaśnia, kogo i w jakich okolicznościach kara ta nie wiąże, podając podstawę prawną zawartą w konstytucji papieża Klemensa VIII "Pro commissa" z 15 VIII 1592 r.

⁷¹ Konstytucja Piusa IV "Ea quae a praedecessoribus" z 13 XI 1560 r.

⁷² Konstytucję papieża Juliusza II "Pro Excellentibus" z 29 X 1511 r. przytacza prawodawca, gdy mówi, że ekskomunika jest wówczas nałożona, gdy pojedynek jest publiczny, odbywa się z bronią i przy udziale rodziców chrzestnych na wyznaczonym przez urzędnika miejscu.

provocantes, aut locum seu campum ad pugnandum dantes seu concedentes, ac in illis adstantes et interessentes, ac certantes, comitantes et comitivam praestantes, nec non consulentes, ac adhaerentes et fautores: nec non chartas certaminis seu duelli subscribentes, vel affigentes, aut publicantes etc. excommunicationis majoris latae sententiae poenam, a qua non nisi a Romano Pontif. absolvi possint, eo ipso incurrant".

g) Natomiast dosłowny cytat z konstytucji Grzegorza XIII "Ad tollendam"⁷³ brzmi: "Ex conditio, statuto tempore, et in loco convento, etiamsi nulli Patrini, aut socij vocati fuerint, etiamsi non sit securitas loci habita, nullae ne provocatoriae literae, aut denunciantes chartula praecesserint. Item ad locorum Domino ejusmodi dum permittentes: quantum in se, fuerit non prohibentes omnesque illud mandantes, instigantes, auxilium, consilium vel favorem dantes: equos, arma, pecuniam, commeatum et alia subsidia scienter sub ministrantes: ex composito spectantes: socias sese quovis modo praebentes". Rozciąga się tutaj karę ekskomuniki zarezerwowanej papieżowi, bez względu na okoliczności, o których mówiła, wyżej wspomniana, konstytucja papieża Juliusza II.

h) Decyzję poprzedników potwierdził swoją konstytucją papież Klemens VIII⁷⁴, co zaznacza prawodawca synodalny rozważając dalej sprawę pojedynku i przytaczając ją w dosłownym brzmieniu.

i) Gdy prawodawca staje w obronie prawa klauzury zarówno klasztorów męskich, jak i żeńskich, nakładając karę ekskomuniki zarezerwowanej papieżowi za jej bezprawne naruszenie, to cytuje kilka

⁷³Konstytucja Grzegorza XIII "Ad tollendam" z 5 XII 1582 r.

⁷⁴Chodzi tu o konstytucję Klemensa VIII "Illius vices" z 17 VIII 1592 r., której fragment w statutach synodu brzmi następująco: "Omnes et quoscumque publice vel privatim, palam vel occulte, in quibuscunque locis, modis et formis ac casibus [in eius Bulla vel praemissis constitutionibus ac decreto comprehensis] singulare certamen [seu duellum] ex composito ineuntes nec non id scelus suadentes aut provocantes: opem, consilium, vel favorem praestantes: equos, arma, et commeatus praebentes, aut comitantes, vel circa chartas seu libellos, literas, nuncios, aut quacunque alia scripta eiusmodi quomodolibet peccantes, hujusque de liciti Socios, de industria spectatores, paternos, fautores defensores quoscunque: ita ut ejus excommunicationis absolutiones, ab alio quam a Rom. Pontif. poenitentia et satisfactione congrue peractonequeant obtinere, etiam praetextu quarumvis facultatum et indultorum etc."

zdań z konstytucji papieża Grzegorza XIII⁷⁵, w której papież wyraźnie podejmuje wspomniany problem, a także z konstytucji Piusa V⁷⁶.

j) Za udzielanie pomocy, rady i jakiegokolwiek wsparcia apostatom zakonu Towarzystwa Jezusowego, prawodawca - idąc za konstytucją Piusa V⁷⁷ i Grzegorza XIII⁷⁸ - karze karą ekskomunikacji zarezerwowaną tylko papieżowi.

k) Podobną karę synod nakłada na tych, którzy odważyliby się zsyłać na wygnanie osobę kościelną. Źródłem owej normy prawnej synodu jest konstytucja papieża Urbana VI⁷⁹.

l) Ustawa zaś synodalna o wolności religijnej i nietykalności kościelnej znalazła podstawę prawną w konstytucji Grzegorza XIV, gdy cytowana jest w statutach w następujących słowach: "Primo ut laicis ad Ecclesias Locaque sacra et religiosa confugientibus, si fuerit publici latrones, viarumque grassatores etc. depopulatores agrorum, quibus homicidia aut mutilationes in ipsis Ecclesijs vel Haeresis, vel laesae Majestatis in personam Principis, immunitas Ecclesiastica non suffragetur"⁸⁰.

m) Zakonnicy mający nawet specjalne upoważnienie do uwalniania od grzechów i kar zastrzeżonych papieżowi, nie mogą w 5 przypadkach, wliczonych przez prawodawcę, od nich uwalniać, pod karą ekskomunikacji. W tej materii synod powołuje się na dekret Klemensa VIII, wydany jednak tylko dla terenu Italii. Na ten dekret powołuje się także prawodawca, gdy mówi o przypadkach zarezerwowanych dla biskupa⁸¹.

n) Z kolei, na tego, kto by podstępnie albo świadomie działał na szkodę Kościoła przez wyprzedaż dóbr kościelnych, synod nałożył karę ekskomunikacji zarezerwowaną papieżowi. A za podstawę prawną tak

⁷⁵ Konstytucja Grzegorza XIII "Ubi gratiae" z 13 VI 1575 r.

⁷⁶ Konstytucja Piusa V "Decet" z 16 VII 1570 r., która taką samą karę nakłada na niewiasty wkraczające do klasztorów męskich pod pretekstem jakichkolwiek pozwoleń.

⁷⁷ Konstytucja Piusa V "Aequum reputamus" z 16 I 1566 r.

⁷⁸ Konstytucja Grzegorza XIII "Ascendente Domino" z 25 V 1584 r. Wymierza ona karę ekskomunikacji na tych, którzy po złożeniu trzech ślubów prostych odchodzą z Towarzystwa Jezusowego bez zgody przełożonych.

⁷⁹ Konstytucja Urbana VI "Quia sicut" z 10 X 1383 r.

⁸⁰ Konstytucja Grzegorza XIV "Cum alis" z 24 V 1591 r.

⁸¹ Dekret Klemensa VIII "Sanctissimus Dominus" z 9 I 1601 r.

sformułowanej normy synodalnej przytacza się konstytucję papieża Pawła II⁸².

o) Za bezpodstawne opuszczenie klasztorów przez siostry zakonne jakichkolwiek zgromadzeń zakonnych, prawodawca nakłada karę ekskomuniki "latae sententiae" zarezerwowaną papieżowi, o której mówi wydana wcześniej konstytucja papieża Piusa II⁸³.

p) Kolejna ekskomunika zarezerwowana papieżowi, którą nakłada synod na kaznodziejów, którzy by w kazaniach i konferencjach rozpowszechniali fałszywe cuda i prorocтва co do czasu sądu ostatecznego czyniąc tym samym zgroszenie, ma swoje źródło w konstytucji papieża Leona X⁸⁴.

q) Będący zaś ekskomunikowani, mówi prawodawca, którzy pod pretekstem wypadku zagrażającego ich życiu pragną uwolnienia od kary, winni wcześniej złożyć przysięgę, iż po dojściu do zdrowia stawia się przed papieżem lub jego delegatem, co jest zgodne z treścią konstytucji papieskiej Leona X. Jeżeli zaś nie są w stanie spełnić tego obowiązku, może ich od tej kary uwolnić ordynariusz. Prawodawca powołuje się w tej sprawie także na konstytucję papieską⁸⁵.

5. W artykule (27) - "De Libris", za czytanie książek będących na indeksie oraz za drukowanie ich bez specjalnego zezwolenia, ustawa synodalna nakłada kary, jakie zawiera za takie wykroczenia bulla Piusa IV⁸⁶.

6. Za jakąkolwiek formę uzurpacji władzy przez osoby świeckie nad sprawami czy osobami kościelnymi cieszącymi się niezależnością zewnętrzną, przynoszącą szkodę Kościołowi i uderzającą w wolność i nietykłość Kościoła, synod nakłada ekskomunikę, przytaczając jednocześnie fragment konstytucji papieskiej w następujących słowach: "Omnes et singulos iudices, executores etc. Laicos et Laicales personas, postquam exceptum fueirt de non jurisdictione eorum, aut e-

⁸²Konstytucja Pawła II "Cum in omnibus".

⁸³Konstytucja Piusa II "Decori" z 1 II 1570 r.

⁸⁴Konstytucja Leona X "Supernae Maiestatis" wydanej na soborze laterańskim V 19 XII 1516 r.

⁸⁵Konstytucja Leona X "Ea noscitur"; Por. Constitutiones et decreta, jw., k. I₂ - I₃.

⁸⁶Bulla Piusa IV "Dominici gregis" z 24 III 1564 r.

videnter appareat huiusmodi cognitionem ad eos de jure non spectare, talia (id est trahere ad seu foru personae Ecclesiasticas ad instantia Ecclesiasticorum) praesumentes et ea fieri mandantes, seu eorum nomine et mandato facta rata habentes, vel eis faciendis dantes auxilium, consilium vel favorem, etc. Excommunicationis sententiam incurrere volumus ipso facto, nullusque per alium quam per Rom. Pontificem, absolvi valeat"⁸⁷.

3. Statuty synodów prowincjalnych

W wielu przypadkach statuty płockie czerpią materiał źródłowy z polskich synodów prowincjalnych prowincji gnieźnieńskiej. Trzy razy prawodawca wyraźnie powołuje się na uchwały synodów prowincjalnych, w pozostałych przypadkach w sposób tylko ogólny nawiązuje do nich.

Wyraźnie powołuje się na ustawodawstwo prowincjalne w następujących fragmentach statutów synodalnych:

1. Art. (30) - "De Conservatoribus Regularium", napominając zakonników, aby swoich obrońców wybierali spośród tych, którzy na synodzie diecezjalnym zostali wyznaczeni jako sędziowie do rozpatrywania spraw kierowanych ze Stolicy Apostolskiej, synod nawiązuje bezpośrednio do podobnego zarządzenia synodu prowincjalnego z 1643 roku⁸⁸.

2. W artykule (32) - "De Oratione pro Mortuis reassumenda" statuty synodalne wyraźnie odwołują się do zalecenia synodu prowincjalnego arcybiskupa Wawrzyńca Gembickiego z 1621 r.⁸⁹, gdy nawołują wiernych do modlitwy za zmarłych.

3. Artykuł (20) - "De recta Sacramentorum administratione", traktujący o należyтым sprawowaniu sakramentów sw. w ogólności, na-

⁸⁷ Konstytucja Marcina V "Ad reprimendas" z 1 II 1428 r.

⁸⁸ Constitutiones Synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis Provincialium Autoritate Synodi Provincialis Gembiciana per deputatos recognitae jussu vero et opera Illustrissimi et Reverendissimi Domini D. Joannis Wężyk Dei et Apostolicae Sedis Gratia Archiepiscopi Gnesnensis editae, Cracoviae 1761. W: I. Subera, Synody prowincjalne arcybiskupów gnieźnieńskich, Warszawa 1981, s. 122 i 136.

⁸⁹ Constitutiones Synodorum, jw., s. 272 - 273 i 130.

kazuje wprost duchowieństwu płockiemu zachowywanie zaleceń "Listu pasterskiego" kard. Bernarda Maciejowskiego w tej materii⁹⁰. Nie ma jednak w statutach synodalnych przytoczenia dosłownego tekstu, bowiem list ten był odrębnie opublikowany dla całej diecezji płockiej.

Tam, gdzie statuty odnoszą się tylko ogólnie do postanowień polskich synodów prowincjalnych, można stwierdzić w odniesieniu do następujących uchwał synodu:

1. Artykuł (12) - "De Ordinandis", stawiając kandydatom do święceń warunki, nawiązuje do wspomnianej już "Pastoralnej" Maciejowskiego⁹¹. Reperkusje postanowień "Pastoralnej" można odnaleźć także w innych artykułach synodu: (27) - "De Libris"⁹²; (2) - "De Doctrina Fidei Christianae"⁹³ oraz (25) - "De quarta Funeralium Regularibus"⁹⁴.

2. Synod wyrażając troskę o kościoły opuszczone, w artykule (4) - "De Ecclesiarum Desolatarum restauratione et Provisione"⁹⁵, a nadto w artykule (15) - "De Casibus reservatis"⁹⁶, gdzie wymienia grzechy zarezerwowane Stolicy Apostolskiej oraz ordynariuszowi, nawiązuje do uchwał synodu prowincjalnego z 1643 r.

3. W artykule (1) - "De Professione Fidei", w dyspozycji mówiącej, kogo obowiązuje wyznanie wiary, można się dopatrzyć nawiązania do artykułów synodów prowincjalnych z 1621⁹⁷ i 1628 r.⁹⁸.

4. Artykuł (8) - "De Decimis", traktując o należnych Kościołowi dziesięcinach, których nieuiszczenie jest powodem opuszczania Kościołów, przywołuje na pamięć uchwałę synodu prowincjalnego z 1621 roku⁹⁹. Artykuł "De Regularibus" tegoż synodu stanowił też źródło,

⁹⁰ Tamże, s. 288 - 300 i 124.

⁹¹ Tamże, s. 278 - 300.

⁹² Tamże, s. 284.

⁹³ Tamże, s. 285.

⁹⁴ Tamże, s. 307.

⁹⁵ Tamże, s. 319.

⁹⁶ Tamże, s. 320.

⁹⁷ Tamże, s. 262.

⁹⁸ Tamże, s. 275.

⁹⁹ Tamże, s. 271.

wymagając od zakonników specjalnego upoważnienia do rozgrzeszania z grzechów zastrzeżonych¹⁰⁰.

5. W artykule (5) - "De Reformatione Cleri" uchwała synodalna ogólnie poleca zachowywać wszystkie rozporządzenia w tym zakresie odbytych dotąd synodów prowincjalnych¹⁰¹.

4. Statuty synodów diecezjalnych

Uchwały synodu płockiego Wazy z 1643 r. tylko w jednym przypadku powołują się wprost na uchwałę wcześniej odbytego synodu płockiego Stanisława Łubieńskiego z 1632 r. Mianowicie w artykule (26) "De Scholis" prawodawca ubolewając, podobnie jak jego poprzednik, nad stanem szkół parafialnych, nakłada obowiązek na odpowiedzialnych za ich stan, aby dołożyli wszelkich starań, troszcząc się o ich prawidłowe, z duchem Kościoła, funkcjonowanie¹⁰². Problem ten poruszał także na swoim synodzie Wolski z 1586 r.¹⁰³.

Mimo iż statuty synodalne nie odwołują się więcej wprost do uchwał wcześniej odbytych synodów, to jednak często spotykane są wyrażenia "dawnym zwyczajem". Wnikliwa analiza porównawcza wykazuje, że w wielu wypadkach nawiązują do tychże wcześniejszych ustaw:

1. Okólnik konwokacyjny, zwołujący synod, miał być rozprawiany według zalecenia biskupiego, dawnym zwyczajem, który spotykamy, np. u biskupa Wolskiego¹⁰⁴.

2. Artykuł (31) - "De pluralitate Beneficiorum", idąc za postanowieniami Tridentinum o zakazie kumulacji beneficjów jest nawiązaniem do podobnych uchwał synodów biskupa Wolskiego z 1586¹⁰⁵ i Baranowskiego z 1593 r.¹⁰⁶

3. Artykuły: (28) - "De Iudicibus Synodalibus" oraz (29) - "De Examinatoribus Parochorum, et ad Ordines promovendorum" będąc kolejnym etapem realizacji postanowień trydenckich, są jednocześnie

¹⁰⁰Tamże.

¹⁰¹Tamże, s. 183, 255, 268, 303 - 305.

¹⁰²A. Łuczowski, Synod biskupa Stanisława Łubieńskiego z 1632 r. Lublin 1975 (mps Bibl. KUL), s. 31 - 32.

¹⁰³W. Góralski, Reformistyczne synody, jw., s. 65.

¹⁰⁴Tamże, s. 53.

¹⁰⁵Tamże, s. 44.

¹⁰⁶Tamże, s. 97.

wdrażaniem tego w życie diecezji, co wcześniej ustalił synod diecezjalny z 1586 r.¹⁰⁷ i 1632 r.¹⁰⁸.

4. Dyspozycja zawarta w artykule (5) - "De Sacrificio Missae", traktująca o właściwym stanie wewnętrznym i zewnętrznym kapłana przy sprawowaniu Mszy św., jest nawiązaniem do wcześniejszych uchwał synodów płockich z 1589 r.¹⁰⁹ i 1593 r.¹¹⁰.

5. Synod, wyrażając troskę o wygląd i poszanowanie cmentarzy jako miejsc świętych, w artykule (33) - "De Coemiterijs", powtarza treść wcześniejszej ustawy synodalnej z 1589 r.¹¹¹.

6. Artykuł (12) - "De Ordinandis" w przedmiocie warunków stawianych kandydatom do święceń, podobny jest do normy prawnej z synodu Baranowskiego z 1593 r.¹¹².

7. Reperkusją uchwały tegoż synodu jest także artykuł (15) - "De Casibus reservatis", który nakłada między innymi ekskomunikę za pojedynyk¹¹³.

5. Pismo Święte

Przy redagowaniu statutów synodalnych nie ma śladów dosłownego cytowania tekstów skryptyrystycznych, aczkolwiek pewne sformułowania statutów pozwalają dopatrzeć się korzystania z fragmentów Pisma św. Ani w tekście statutów, ani też na marginesach, jak to było na przykład w statutach synodu Baranowskiego z 1593 r.¹¹⁴, nie ma jakichkolwiek alegacji odsyłających użytkownika tekstu statutów do odnośnych miejsc Pisma św. Dlatego też ogólne powoływanie się na Pismo św., dla dokładnego ustalenia cytowanych treści podanych w przypisach niniejszej pracy, wymagało w każdym przypadku odszukania stosownego ustępu z Biblii.

¹⁰⁷Tamże, s. 44.

¹⁰⁸A. Łuczkowski, Synod, jw., s. 45 - 48.

¹⁰⁹W. Góralski, Reformistyczne synody, jw., s. 64.

¹¹⁰Tamże, s. 98.

¹¹¹Tamże, s. 53.

¹¹²Tamże, s. 122.

¹¹³Tamże, s. 125.

¹¹⁴Tamże, s. 103 - 105.

Takie ogólne nawiązywanie do Pisma św. można stwierdzić w następujących fragmentach tekstu ustaw synodalnych:

1. Okólnik konwokacyjny, którym biskup zapowiadał zwołanie synodu, zawiera kilka sformułowań zaczerpniętych z Pisma św., a mianowicie: gdy mówi o odpowiedzialności biskupiej za pasterzowanie Bożą owczarnią im powierzona¹¹⁵, odkupioną nie złotem i srebrem¹¹⁶, ale krwią Syna Bożego¹¹⁷, która przywraca tym samym dar prawdziwej wolności¹¹⁸.

Rządca diecezji, wzywając Boga jako dawcę wszelkiego dobra¹¹⁹ i Ojca wszelkiego miłosierdzia¹²⁰, aby dla godnego spełniania obowiązków pasterskich napełniał go duchem bojaźni, swojej rady i męstwa¹²¹, posługuje się sformułowaniami skrypturystycznymi.

2. Prawodawca, mówiąc w artykule (2) - "De Doctrina Fidei Christianae" o obowiązku głoszenia nauki chrześcijańskiej wiernym, apeluje przede wszystkim do biskupów i kapłanów, na których w szczególności spoczywa ta odpowiedzialność¹²². Cały Kościół przyrównuje się do Ciała Chrystusowego, składającego się z wielości i różności członków¹²³.

3. W artykule (5) - "De Sacrificio Missae", gdy synod zwraca uwagę na godne przygotowanie i sprawowanie¹²⁴ Ofiary Mszy św. przytacza tekst z listu do Hebrajczyków, a pośrednio nawiązuje do księgi Kapłańskiej¹²⁵ i księgi Ezechiela¹²⁶, które mówią o czystości

¹¹⁵ P 5,1-5.

¹¹⁶ Tamże, 1,18.

¹¹⁷ O odkupieńczej roli Krwi Chrystusa jest bardzo wiele tekstów. Podaję tylko niektóre dla zilustrowania: Rz 3,25; Hbr 9,11 - 15; 10,19; Ap 5,9; 7,14; Łk 22,20.

¹¹⁸ Gal 5,1-13.

¹¹⁹ Mt 17,19; Łk 18,19.

¹²⁰ Ef 2,4; Ps 103 (102); Pwt 4,31; Jon 4,2.

¹²¹ Iz 11,1n.; 1 Kor 12, 4-11; J 14,15-18; 25-27; 16,7-11.

¹²² Jest tu nawiązanie do następujących tekstów: 1 Tym 4,3-16;

² Tym 1, 6-11; 4,2; Mt 28,18-20.

¹²³ 1 Kor 12,12 n.

¹²⁴ Hbr 5,1-3; 8,3.

¹²⁵ Kpł 7,20; 11,44; 21,6; 22,1-3.

¹²⁶ Ez 44,7.

wewnętrznej duszy przy składaniu ofiar Bogu.

4. Gdy w artykule (16) - "De Exactionibus a Sacramentorum Administratione, et a sepulturis Mortuorum", prawodawca piętnując wszelkie, nawet pozory symonii przy sprawowaniu sakramentów sw., to na początku parafrazuje słowa z Ewangelii Mateusza "darmo otrzymaliście, darmo dawajcie"¹²⁷.

5. Artykuł (35) - "De Iudaeis et Haereticis", normując zasady współżycia chrześcijan z Żydami i heretykami przytacza dwa sformułowania z Pisma św.:

"Cum bono bonus eris et cum perverso perverteris"¹²⁸;

oraz

"Et commisti sunt inter gentes, et didicerunt opera eorum"¹²⁹.

6. Wreszcie, mowa ks. Szymona Kołodzkiego wygłoszona do zebranych na synodzie, kończąca debaty synodalne, jest na wskroś duszpasterska, zachęcająca do realizacji postanowień synodu, które w życie kleru i całej diecezji mają wlać nowego ducha. I chociaż przewodniczący synodu nie cytuje wprost tekstów z Pisma św., to jednak jego przemówienie zawiera bogate źródło skrypturystyczne. Poleca, aby odtąd nie królowała starotestamentowa zasada "oko za oko i ząb za ząb"¹³⁰. Jeszcze raz przypomina duchowieństwu, by byli dobrymi i wiernymi sługami¹³¹, służąc ludowi jak Chrystus¹³², oczekując za wierną służbę korony sprawiedliwości od Dobrego Pasterza¹³³ i Sprawiedliwego Sędziego¹³⁴.

6. Inne źródła

Poza wskazanymi wyżej rodzajami źródeł, do których sięgnął

¹²⁷Mt 10, 8.

¹²⁸Ps 18, 27.

¹²⁹Ps 106, 35.

¹³⁰Kpł 24, 19 n.; Mt 5, 38 n.

¹³¹Mt 25, 21-23.

¹³²Mt 20, 24 n.

¹³³J 10, 1 n.

¹³⁴2 Tym 4, 7; Por. Ps 7, 12; Ap 19, 1.

redaktor statutów Karola Ferdynanda Wazy, spotykamy jeszcze inne, wykorzystane raczej drugorzędnie:

1. Artykuł (3) - "De Statutis, et Decretis Synodalibus", polecając zachowywanie ustanowionego prawa na synodzie, powołuje się na podobne rozporządzenia, jakie były wydane na poprzednich synodach¹³⁵.

2. W artykule (8) - "De Decimis", normując sprawę dziesięcin, prawodawca powołuje się wyraźnie na uchwałę 14 "Kompozycya o dziesięciny" z Sejmu Walnego Koronnego Warszawskiego odbytego w dniach od 31 stycznia do 14 marca 1635 r., która to uchwała rozstrzyga z dawniomy spór między stanem szlacheckim a duchownym o dziesięciny z dóbr szlacheckich¹³⁶.

3. Artykuł (15) - "De Casibus reservatis" - synodu nakazuje i przypomina spowiednikom, aby mieli ciągle na uwadze i w pamięci wszystkie przypadki zarezerwowane Stolicy Apostolskiej i ordynariuszowi, o których wyraźnie mówi prawo powszechne, a nadto i te grzechy zastrzeżone, które zamieszczone są w agendzie¹³⁷ i rytuale rzymskim¹³⁸.

4. Na tenże rytuał rzymski, zawierający sposób i formę sprawowania egzorcyzmów, powołuje się synod, gdy piętnuje w artykule (17) - "De Exorcistis et Sacerdotibus vagis non admittendis", fałszywych egzorcystów oszukujących ludzi i powodujących zgorzelenie¹³⁹.

5. Wspomniany wyżej artykuł (15) - "De Casibus reservatis" - dwa razy odwołuje się do norm zawartych w "Przywilejach" Braci Mniejszych", gdy mówi o karze ekskomunikacji zarezerwowanej papieżowi

¹³⁵ Constitutiones et decreta, jw., k. C4.

¹³⁶ Konstytucje Sejmu Walnego Koronnego Warszawskiego, szesnastego Roku Pańskiego 1635 zaczętego ostatniego dnia miesiąca stycznia, a skończonego 14 marca. W: Prawa, Konstytucje y Przywileje Królestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y Wszystkich Prowincyi należących na Walnych Seymich Koronnych od Seymu Wiślickiego Roku Pańskiego 1347 aż do ostatniego Seymu uchwalone, Volumina Legum (ab anno 1609 - ad annum 1640), t. 3, Petersburg 1859, s. 407.

¹³⁷ Statut mówi o agendzie przyjętej przez prowincję gnieźnieńską na synodzie piotrkowskim w 1577 r. Zob. I. Subera, Synody prowincjalne, jw., s. 106 - 109.

¹³⁸ Chodzi o rytuał wydany przez sobór trydencki.

¹³⁹ Constitutiones et decreta, jw., k. I6.

franciszkanom¹⁴⁰.

6. W mowie kończącej synod, pełnej treści teologicznych oraz skrypturystycznych, jak wcześniej wspomniano, ks. Szymon Kołodzki przytoczył także zebrany tekst św. Bernarda¹⁴¹.

Na rok przed odbytym synodem plockim Karola Ferdynanda Wazy, biskup Andrzej Szoldrski zwołał oraz odbył się kolejny synod poznański w dniach 9 - 11 września 1642 r.¹⁴². Wnikliwa praca porównawcza wykazała, iż wiele treści uchwalonych w statutach obu synodów jest ze sobą zbieżnych. Aczkolwiek ani w procesie przygotowawczym, ani też w samych statutach synodu plockiego nie ma wzmianki o korzystaniu z uchwał synodu poznańskiego, to jednak należy przyjąć, iż po roku od jego zakończenia, redaktorzy statutów synodu plockiego znali już statuty poznańskie i czerpali z jego materiału.

Najwięcej zbieżności widać w sformułowaniach artykułów poznańskich: (20) - "De vacantibus ecclesis" i (35) - "De ecclesis reificiendis" z artykułem (4) - "De Ecclesiarum Desolatarum restoratione et Provisione"¹⁴³ synodu plockiego. Obydwaj prawodawcy zlecają opiekę nad wakującymi i opuszczonymi kościołami proboszczom sąsiednich parafii, wzywają wszystkich odpowiedzialnych za ten stan rzeczy, aby go naprawiali. Sąsiadujących proboszczów zaś zobowiązują, aby w kazaniach wzywali pobożnych i gorliwych wiernych do pobudzania ich sumień, by czynili wszystko ku przywróceniu opuszczonym kościołom dawnej ich świetności.

Zgodnie też obaj prawodawcy formułują artykuły (1) - "De Professione Fidei" (synod plocki) i "De fide catholica profitenda", synod poznański, gdy realizują rozporządzenia soboru trydenckiego i konstytucji Piusa IV w przedmiocie złożenia wyznania wiary przez obejmujących określone urzędy¹⁴⁴.

Niezbyt wielkie są także różnice co do treści artykułów obu synodów traktujących o głoszeniu słowa Bożego: artykuł (2) - "De praedicatione verbi Dei" (poznański) i artykuł (2) - "De Doctrina

¹⁴⁰ Tamże, k. H₂.

¹⁴¹ Tamże, k. M₃.

¹⁴² M. Fąka, Synod diecezjalny, jw., s. 162.

¹⁴³ Tamże, s. 214 - 215; Por. Constitutiones et decreta, jw., k. C₅.

¹⁴⁴ M. Fąka, Synod diecezjalny, jw., s. 212; Por. Constitutiones et decreta, jw., k. C₂.

Fidei Christianae" (płocki), przy czym artykuł synodu płockiego omawiając ten problem, nawiązuje jeszcze do innego artykułu poznańskiego (1) - "De fide catholica profitenda", gdzie biskup Szołdrski, oprócz nauczania zasad wiary przez kazania, poleca to czynić także przez katechezę¹⁴⁵.

Podobnie jak synod poznański Szołdrskiego, tak i synod płocki mianował sędziów synodalnych, realizując tym samym postanowienia Tridentinum¹⁴⁶.

Ten sam temat poruszają także obydwie synody, gdy przypominają o częstej modlitwie ludu za zmarłych¹⁴⁷.

Synod poznański w artykule (3) - "De scholis", a za nim płocki - w artykule (26) - "De Scholis et earum oneribus" - podejmuje uchwały o należytych funkcjonowaniu szkół parafialnych służących wykształceniu i oświadczeniu religijnym dzieci i młodzieży¹⁴⁸.

x x x

Przeprowadzona analiza statutów biskupa Karola Ferdynanda Wazy daje sposobność do stwierdzenia, iż zostały one oparte na dosyć bogatej i wielorakiej podstawie źródłowej, w której na pierwsze miejsce wysuwają się postanowienia soboru trydenckiego, dekrety, konstytucje i bulle papieskie, a nadto uchwały synodów prowincjalnych prowincji gnieźnieńskiej. Wszystkie pozostałe należy zaliczyć do drugoplanowych źródeł, mających również pewien wpływ na ostateczny kształt statutów płockich z 1643 r.

¹⁴⁵M. Fąka, Synod diecezjalny, jw., s. 216 - 217; Por. Constitutiones et decreta, jw., k. C₃ - C₄.

¹⁴⁶M. Fąka, Synod diecezjalny, jw., s. 250.

¹⁴⁷Tamże, s. 225 - 226; Por. Constitutiones et decreta, jw., k.

¹⁴⁸M. Fąka, Synod diecezjalny, jw., s. 241; Por. Constitutiones et decreta, jw., k. L.